

# De Reformatie bij Zwingli en Calvijn

*n.a.v. Otto J. de Jong, Geschiedenis der kerk, Nijkerk 1980*

## **Vershil tussen Luthers Reformatie en die in de Zwitserse steden**

De samenleving in de Zuid-Duitse en Zwitserse steden verschilde sterk van de Saksische waarmee Luther bekend was. Geestelijken hadden er een nogal onafhankelijke positie. De steden waren gewend zichzelf te besturen. De Reformatie kreeg hier politiek en sociaal andere mogelijkheden dan in de Midden-Duitse landen. Om het verschil met Luther aan te duiden is voor de benaming 'gereformeerd protestantisme' ingeburgerd. Luther en Melanchthon waren aangewezen op de bescherming van hun vorsten. In de steden lag de beslissing bij degenen die de economie beheersten. Het arbeidsveld van Bucer, Zwingli en Bullinger lag in die stadssamenleving. Zij waren geen professoren, maar predikers en zielzorgers. Daarom hadden ze meer te maken met de vormgeving aan het dagelijks leven en aan de eredienst en aan de organisatie.

## **Martin Bucer in Straatsburg**

Te Straatsburg belandde Martin Bucer in 1523. Na zijn ontmoeting met Luther te Heidelberg in 1518 kreeg hij de mogelijkheid deze leer in zijn geboortestreek door te geven. De Duitstalige stad werd spoedig het middelpunt van vernieuwende activiteit. Hij preekte, schreef bijbelcommentaren en ontwierp eigen vormen voor de eredienst, met veel aandacht voor de ontwierp. Zijn bemiddeling te Marburg in 1528 mislukte. Voor de Rijksdag te Augsburg in 1530 dienden Straatsburg, Konstanz, Memmingen en Lindau een voornamelijk door hem opgestelde 'Vierstedenbelijdenis' (Confessio Tetrapolitana) in. Van 1538 tot 1541 werkte in Straatsburg Johannes Calvijn onder de Franstalige geloofsvluchtelingen. Theologisch en liturgisch leerde hij veel van Bucer. In 1549 week Bucer uit naar Engeland, omdat hij vond dat zijn stad te veel toegaf aan de eisen van Rome na een door de keizer opgelegd vergelijk. Zijn boek 'Over het koningschap van Christus' (De Regno Christi) toonde hoe hij het geloof wilde verwerkelijken in de structuren van de samenleving.

## **Ulrich Zwingli in Zürich**

Zwingli (1484-1531) was een boerenzoon en humanistisch geschoold. Hij ergerde zich eraan dat jonge mannen willekeurig bij de meest betalende als soldaat dienst namen ('reislaufen', zelfverhuring) en zo hun vaderland benadeelden. Hij werd in 1519 preekpriester in Zürich. Hij kondigde aan niet volgens de lijst van losse bijbelperikopen te preken, maar de boeken van het Nieuwe Testament in hun geheel te gaan behandelen. Zwingli kende Erasmus persoonlijk en verdiepte zich in de bijbelse grondtalen. Na het debat tussen Eck en Luther in Leipzig ging hij de geschriften uit Wittenberg lezen en waarderen. Zelf had hij als de aflaathandel gehemeld. Zwingli ging vragen om kerkelijke en maatschappelijke hervormingen. Zo verbood de stadsraad in 1522 het zelfverhuur. Zwingli bestreed vastenplicht en celibaat en kwam op voor het besliste gezag van de Bijbel. Hij schreef 67 'Schlussreden' (stellingen) voor een disputatie in de volkstaal. De raad verklaarde Zwingli als winnaar en beval alle predikers voortaan enkel het Evangelie te verkondigen. Kloosters werden omgevormd tot scholen, de mis, de beelden, de altaren, de kruisen en zelfs orgels moesten uit de kerken verdwijnen.

### **Geen eensgezindheid tussen zwinglianen en lutheranen**

De grote steden begonnen in 1523 het voorbeeld van Zwingli te volgen. Oecolampadius in Basel en Haller in Bern. Jonge volgelingen van Zwingli kregen sympathie voor Müntzer, en gingen zich afvragen of kerk en maatschappij niet sneller moesten veranderen. De spanningen tussen de verschillende gebieden van het eedgenootschap namen zo toe, dat in 1529 een burgeroorlog dreigde. Op uitnodiging van Filips van Hessen vond in Marburg een godsdienstgesprek plaats. Vóór de strijd tegen paus en keizer moesten de reformatorisch gezinden eerst hun onderlinge geschillen bijleggen. Luther en Zwingli kwamen echter niet nader tot elkaar. Zwingli schreef nog wel voor de Rijksdag van Augsburg een eigen geloofsverklaring op (Fidei Expositio, 1531). Door Zwingli's vroege dood is zijn theologie niet afgerond. Hij had geheel los van Luther de vrijheid van de wil ontkend. Juist door de belijdenis over het werk van God door zijn Geest kon Zwingli tevens stellen dat die Geest buiten de kerk werkt en gewerkt heeft, zoals in de klassieke heidense filosofie. Na de nederlaag bij Kappel en de dood van Zwingli daarbij, beriep Zürich ijlings een opvolger voor hem, de jonge theoloog Heinrich Bullinger (1504-1575). Hij legde in preken complete bijbelboeken uit. In 1536 wees hij de Wittenberger Concordia af, vanwege de afwijkende avondmaalsvisie. Maar Calvin, die inmiddels in Genève was komen werken, slaagde er in 1549 in, met Bullinger te komen tot een 'Overeenkomst van Zürich' (Consensus Tigurinus) in 26 artikelen.

### **Johannes Calvin in Genève**

Willem Farel (1489-1565) moest vluchten uit Frankrijk in 1523 en kwam uiteindelijk in Genève uit. Deze stad wilde zich uitwerken onder de heerschappij van de hertog van Savoye en van de bisschop. De aangrenzende streken van het eedgemeenschap die steun konden geven, zoals Bern, hadden al voor de Reformatie gekozen. De drang naar politieke onafhankelijkheid gaf aan Farel grote mogelijkheden. De stadsoverheid koos in 1535/1536 voor de Reformatie. Toen Calvin op doorreis was in die stad, bezwoer hij hem er te blijven voor hulp. Farel wist wat hij aan de jonge Fransman kon hebben. Hij had in maart te Basel een Latijns boek gepubliceerd, 'Christianae religionis institutio' (onderricht in de christelijke godsdienst), opgebouwd volgens de grote catechismus van Luther: wet, geloofsbelijdenis, gebed, doop en avondmaal, met daaraan toegevoegd dat de andere kerkelijke sacramenten besprak en ze als onbijbels afwees, en over de christelijke vrijheid, dat ook de verhouding van kerk en staat behandelde.

### **Calvijns achtergrond**

Calvin was in 1509 in Noyon geboren. Zijn vader wilde dat hij priester werd, maar die kreeg een conflict met een geestelijke en wilde nu dat hij jurist zou worden. Calvin studeerde ook talen. Als humanist schreef hij in 1532 een commentaar op Seneca's verhandeling 'Over de zachtmoedigheid' (De clementia). Na dit boek kwam het moment dat Calvin overging tot de Reformatie: 'Door een plotselinge bekering heeft God mijn hart tot gehoorzaamheid onderworpen'. Het bleek dat Calvin in 1533 materiaal had aangedragen voor een rede van rector Cop op de universiteit van Parijs die grote aanstoot gaf, omdat er geciteerd werd uit Erasmus en Luther zonder dat er een bronvermelding bijstond. Cop en Calvin moesten vluchten. Zwervend door Frankrijk, via Straatsburg in Bazal, schreef hij zijn 'Institutie'. Op dooreis in Genève hield Farel hem dus vast.

### **Genève (1536-1538)**

Lausanne koos ook voor de Reformatie. Eind 1536 werd Calvijn predikant in Genève, en samen met Farel begon hij aan een gereguleerde Reformatie. Er kwam een tucht op belijdenis en levenswandel. Er werden kerkelijke wijkmeesters aangewezen door de raad. In de eredienst werden alleen psalmen gezongen. De kerk organiseerde de catechisatie. In deze tijd kwam Calvijn met een 'Instructie', een soort gecompriëerde Institutie, en een uittreksel daaruit vormde de 'Geneefse Belijdenis'. Calvijn wilde dat elke burger die belijdenis ondertekende. Bij de verkiezingen in februari 1538 kwamen nieuwe bestuurders die contact met Bern hadden en minder rigoreus wilden optreden. Calvijn wilde alleen de zondagsviering, maar er bleven vier kerkelijke feestdagen bestaan. Calvijn en Farel vonden dat hier de vrijheid van de kerk in het geding was en lieten zich dit niet voorschrijven. Hierop werd hun verboden te preken, waarop ze de stad in april werden uitgezet.

### **Straatsburg (1538-1541)**

Calvijn ging naar Straatsburg op verzoek van Bucer om daar in een Franse vluchtelingengemeente te werken. Wat hem in Genève nog aan pastoraal inzicht ontbrak kon hij van Bucer leren. De Duitstalige stadsgemeente had al vijftien jaar een theologische en liturgische traditie en hier richtte Calvijn zich naar. De zondagmorgendienst kende een openlijke schuldbelijdenis, een genadeverklaring, een gezongen berijming aan de tien geboden en het knielen bij het gebed. Het kerklied verschildte van Luther, omdat hier dicht bij de bijbeltekst werd gedicht, terwijl Luther vrijere her dichtingen gaf. Calvijn wilde een psalmberijming, en schreef er zelf zeven, terwijl dichter-hoveling Clément Marot er zeven dichtte, alle op Straatsburgse melodieën (1539). Later werkte Marot te Genève verder aan de berijming, die voltooid werd door de theoloog Théodore de Bèze. Soms gebruikte hij motieven uit kerkelijke of volkswijzen, maar alles kreeg een eigen karakter. Calvijn wilde voor elke psalm een eigen melodie, maar dat lukte niet. Toen Loys Bourgeois om een conflict uit Genève vertrok, ging een zekere 'Maître Pierre' wijzen componeren voor de nog resterende psalmen. Calvijn ging inmiddels de hele Bijbel verklaren. Voor Genève schreef hij een 'Antwoord aan Sadolet', een kardinaal die probeerde met een brief de stad terug te winnen. Calvijn leerde ook Melanchthon kennen en waarderen. In 1540 trouwde hij met Idelette de Bure, een weduwe van een doperse vluchteling uit Luik. Hun in 1542 geboren zoontje stierf spoedig.

### **Genève (1541-1545)**

Calvijn kreeg verschillende verzoeken terug te keren, wat hij uiteindelijk ook deed. Hij wist nu dat de gemeente alleen vanuit het pastoraat wordt gewonnen en niet vanaf de preekstoel. De kerkorde moest dat pastoraat dienen. De raad keurde de 'Ordonnances ecclésiastiques' (kerkelijke verordeningen) goed. Er kwamen vier ambten: predikanten, doctoren, ouderlingen en diakenen. Ouderlingen moesten tucht uitoefenen op leer en levenswandel en kregen elk een wijk toegewezen. Ouderlingen en predikanten vormden samen 'le consistoire', de kerkenraad, die de kerk moest besturen en tuchtbeslissingen nemen. Diakenen maakten geen deel uit van de kerkenraad. De kerk in Genève was niet helemaal vrij van overheidsinvloed. Calvijn wilde dat zowel kerk als staat zich stelden onder Gods Woord: een theocratie. Het ideaal was dat de overheid zelfstandig besliste, luisterend naar het Woord. Er waren drie diensten op zondag. In 1542 kwam de Catechismus van Genève klaar. Een derde uitgave van de Institutie verscheen in 1543. Er waren vier avondmaalszondagen per jaar. De gemeente zong onbegeleid. De raad had de eindbeslissing in kerkelijke kwesties, dus Calvijn kon niet precies alles invoeren zoals hij het wilde. De kerkinrichting en levensvormen versoberden. Voor een deel van de inwoners werd het tuchtstelsel als een ongekende druk ervaren. Dansen en

kaartspel werden verboden, spionage was gerechtvaardigd om tucht uit te oefenen. Deze strengheid heeft sindsdien het calvinisme belast. De psalmdichter Marot hield het niet uit en nam de wijk.

### **Genève (1545-1555)**

Voor menig inwoner bleef Calvijn een Fransman en tot hun ergernis zagen ze meer Franse immigranten in de stad komen die hem steunden en zich naar voren drongen. De maatschappelijke spanning uitte zich politiek, maar ook godsdienstig. Calvijn vermoedde achter alle tegenstand losbandigheid en ongeloof. De oppositie kreeg de scheldnaam 'libertijnen' (zie Handelingen 6:9), vijanden van het ware geloof, al noemden ze zichzelf 'patriotten'. Bij elke verkiezing werd de oppositie tegen Calvijn groter, en in 1548 werd de meerderheid van Calvijns geestverwanten bedreigd. In 1549 stierf Calvijns vrouw. Kort daarna reisde Calvijn naar Zürich om daar tot een overeenkomst te komen over het avondmaal met Bullinger. Te Genève ging de burgerstrijd voort. Op een dag werd de humanist Servet in de stad gesignaleerd. Hij vertrouwde de libertijnen, want hij was ook niet veilig in rooms-katholieke gebieden vanwege zijn ontkenning dat Christus de eeuwige Zoon van God is. Maar de overheid wilde aantonen dat de christelijke leer bij haar veilig was. Servet kreeg de doodstraf door verbranding, hoewel de predikanten vroegen om een lichtere straf: onthoofding. Ooggetuigen vertelden dat Servet op 27 oktober 1553 uitriep: 'Jezus, Zoon van de eeuwige God, ontferm U over mij': ook op de brandstapel bleef hij trouw aan zijn overtuiging. In de stad had Calvijn zijn gezag herwonnen. In 1555 kreeg hij weer een meerderheid in de raad.

### **Genève (1555-1564)**

Nieuwe wetten moesten de samenleving nu een bijbels verantwoorde vorm geven. De strenge levensstijl verbood om geld uit te geven aan weelde in kleding, huisinrichting of voedsel. Het geld dat hiermee bespaard werd kwam de stad economisch ten goede. In Genève kwam ook een academie, omdat in Bern Calvijns geestverwanten niet meer konden doceren door een wijziging in de kerkelijke organisatie. Theodorus Beza (1519-1605) werd rector. Uit veel landen kwamen studenten, zoals John Knox, Marnix van St. Aldegonde en Caspar Olevianus. Te Parijs kwam in 1559 een synode bijeen die Calvijn om een geloofsbelijdenis vroegen. Die kregen ze: de 'Confessio Gallicana', eerst in 35 artikelen, maar door uitbreiding van de synode tot 40 artikelen gegroeid. Calvijn voelde zich sterk met zijn landgenoten in Frankrijk verbonden. Hij gaf aan dat in geval van tirannie alleen de hoogst bevoegden tot verzet mochten overgaan. Genève werd een centrum van de Europese Reformatie.

---

Bron : weblog M. de Groot

[http://kerkgeschiedenis.weblog.nl/kerkgeschiedenis/2007/08/de\\_reformatie\\_b.html](http://kerkgeschiedenis.weblog.nl/kerkgeschiedenis/2007/08/de_reformatie_b.html)